

Salih Bilgin, "Kitap Değerlendirmesi: Fısıldaşan Şehirler: 17. Yüzyılda İstanbul, Londra ve Paris Arasında Bilgi Akışı, John-Paul Ghobrial (Çev. Kahraman Şakul, Küre Yayınları, 2020)," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 13, (Kasım 2021): 517-523,
<http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.7.13.98>

Kitap Değerlendirmesi: Fısıldaşan Şehirler: 17. Yüzyılda İstanbul, Londra ve Paris Arasında Bilgi Akışı, John-Paul Ghobrial (Çev. Kahraman Şakul, Küre Yayınları, 2020)

Book Review: *The Whispers of Cities: Information Flows in Istanbul, London, and Paris in the Age of William Trumbull*,
John-Paul Ghobrial (Oxford University Press, 2013)

Salih BİLGİN^(*)

Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu toplumlarının birbirleri hakkında ne bildikleri ve bu bilgileri hangi yollardan sağladıkları tarihin pek çok alt disiplinini ilgilendiren mühim konulardır. Konu hakkında yapılan makro ölçekli çalışmalar, kullanılan yöntemin bir yansıması olarak tarihsel aktörleri basitleştirme eğiliminde olabilirler. Mikro tarih çalışmaları ise ölçeği daraltarak bireyler ve bireysel ilişkiler üzerinden daha derinlemesine analiz yapma imkânına sahiptir. John-Paul Ghobrial'ın *Fısıldaşan Şehirler: 17. Yüzyılda İstanbul, Londra ve Paris Arasında Bilgi Akışı* isimli eseri, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasındaki bilgi akışına belli bir odak noktası üzerinden örnek sunmaya yönelik bir mikro tarih çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser, *The Whispers of Cities: Information Flows in Istanbul, London, and Paris in the Age of William Trumbull* adıyla 2013 yılında İngilizce olarak yayımlanmış ve 2020 yılında çevirisi yayımlanarak Türkçe literatüre kazandırılmıştır.

Kitap Değerlendirmesi (Book Review)

Geliş Tarihi: 30.09.2021 Kabul Tarihi: 29.11.2021

^(*) Yüksek Lisans Öğrencisi, Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Yüksek Lisans; Araştırma Görevlisi, Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.

E-posta: salih.bilgin@uskudar.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2504-3931>

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 13,
517-523

Salih BİLGİN

Hemen her mikro tarih çalışması gibi *Fısıldaşan Şehirler* çalışmasının da sınırlarının iyi belirlenip ortaya konulması gerekmektedir. Kitap, zaman zaman Osmanlı sosyal yaşamını aktaran çalışmaların Avrupa toplumunda rağbet görmesi gibi daha yapısal çözümlene imkânı veren örnekler vermektedir. Ancak söz konusu eser çoğunlukla büyük bir anlatı sunmak yerine 1687-1691 yılları arasında İstanbul'da İngiliz büyükelçisi olarak görev yapan William Trumbull'ın tuttuğu veya edindiği kayıtlar üzerine inşa edilerek Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bilgi akışının bir bölümünü göstermeye yönelik hazırlanmıştır. Erken modern dönemde bilgi akışının temel öğeleri olan sözlü, el yazılı ve basılı bilginin, farklı dil engellerini aşarak dolaşıma girebildiğini iddia eden Ghobrial, mezkûr bilgi türleri arasındaki ilişkiyi de incelemektedir.

Fısıldaşan Şehirler kitabı, Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu toplumlarının “ne bildikleri” veya “nasıl bildikleri” sorularından ziyade bu toplumları ve insanları birbirine bağlayan iletişim süreçlerine odaklanmıştır. Dolayısıyla eserde bilginin akışının yanı sıra bilgi akışını sağlayan bireyler ve bireylerin kurduğu sosyal ilişkiler de öne çıkarılmaktadır. Ghobrial, “Avrupa” ve “Osmanlı İmparatorluğu” gibi tabirleri, insani tecrübelerin seçmeci çeşitliliğini örten sığ kategoriler olarak nitelemektedir (17). Ghobrial'in Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yekvücut hareket eden, tarihsel ve kültürel tecrübelerin kendi içinde homojen olarak dağıldığı yapılar olarak görmediğini söylemek mümkündür. Bu sınırlamalardan ötürü, Ghobrial sadece İstanbul, Londra ve Paris gibi büyük şehirler arasındaki bilgi akışına yoğunlaşmıştır. Yazarın kendisinin de ifade ettiği gibi, kitap Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki iletişimin etraflı bir incelemesi olma iddiası taşımamaktadır (19). Ghobrial'in, Trumbull'ın deneyimleri, kurduğu ilişki ağları ve kayıtlarını tuttuğu bilgiler üzerinden dönemin bilgi akışı örüntülerini keşfetmeye çalıştığı söylenebilir.

Kitabın birinci bölümünde, tarihsel arka planı oluşturmak için Osmanlı-İngiliz ilişkileri ve İngiliz devletinin Osmanlı coğrafyasına yönelik

Fısıldaşan Şehirler

çıkarları anlatılmaktadır. Trumbull özelinde bir büyükelçinin İstanbul görevine atanmadan önce nasıl hazırlıklar yapabileceğini de anlatan bölüm, Trumbull'ın siyasî lügatı ve diplomatik teamülleri anlamlandırma çabalarını göstermektedir. Kitabın ikinci bölümü, İstanbul'da bulunan muhabere ağlarının nasıl işlediğine ayrılmıştır. Bilmenin başka yolları olarak şifahi bilgi kaynaklarının, mektuplaşmaların ve bireysel ilişkilerin İstanbul'da bulunan diplomatlar tarafından nasıl tecrübe edildiği aktarılmıştır. Üçüncü bölüm, Avrupa ve Osmanlı devlet görevlilerinin kurdukları karşılıklı ilişkileri ele almaktadır. Bölüm boyunca, Trumbull tarafından kayıt altına alınan resmî ve gayriresmî diplomatik görüşmeler, zaman zaman diyaloglar halinde aktarılmaktadır. Bu bölüm, kurulan ilişkilerle bilgi akışının karşılıklı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Dördüncü bölüm, çok dilli bir imparatorluk merkezi olan İstanbul'da farklı dilleri konuşan bireylerin ilişkilerine ve Trumbull'ın kurduğu ilişkiler ağı üzerinden Osmanlı'da gündelik iletişimin inşasına ayrılmıştır. Ayrıca, ikinci ve üçüncü bölümün ortaya koyduğu diplomatik ve sosyal ilişkilerdeki dil sorununa ve dil mesafesinin nasıl aşıldığına dair bilgiler verilmektedir. Gündelik yaşamdaki tercüme işine odaklanan Ghobrial, bu sürecin sadece tercümanlar yoluyla yönetilmediğini öne sürmektedir. Dil mesafesini aşma sürecindeki araçlar, Trumbull'ın kurduğu ilişkiler ağı üzerinden okuyucuya hem görsel bir şema halinde hem de liste olarak sunulmuştur. Liste incelendiğinde, İngiliz sefaretinde tercümanlık yapanlar, Levant Kumpanyası çalışanları, diğer ülke elçileri ve tüccarları, İngiliz tutsaklar, şeyhülislam, sadrazamlar ve eczacılar gibi pek çok farklı kesimden insan görülmektedir (170-172). Listede adı veya unvanı geçen ve tercüman olmayan pek çok bireyin de bu bilgi akışını sağladığı iddia edilmektedir. Beşinci bölüm ise, vaka analizi mahiyetindedir. Trumbull'ın IV. Mehmed'in hal edilmesi sürecinde ve sonrasında yaşananlar hakkında topladığı istihbaratın ve bu bilgilerin Avrupa'da nasıl dolaşıma girdiği hakkında detaylı açıklamalar bulunmaktadır. Bu vaka analizi üzerinden,

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 13,
517-523

Salih BİLGİN

sözlü iletişimin yazılı kaynaklarda yer bulduğu tezi verilen örneklerle desteklenmiştir.

Kitap boyunca aktarılmaya çalışılan İstanbul, Londra ve Paris arasındaki bilgi akışının mahiyeti, bu bilgi akışında rol oynayan aktörler ve analizine dair çerçevenin çizilmesinde en önemli başvuru kaynağı William Trumbull'ın tuttuğu veya edindiği notlar olmuştur. Her büyükelçinin raporları ve notları tarihsel kaynak olarak değerlidir. Ancak Trumbull'ı bu noktada müstesna kılan unsur, Trumbull'ın görevi boyunca sıra dışı yoğunlukta kayıtlar tutmasıdır. Trumbull Evrakı olarak kayıtlara geçen ve *The British Library* kurumunca arşivlenen evraklar, 40'ı doğrudan İstanbul ile alakalı olmak üzere 300 ciltlik ayrıntılı belgeyi barındırmaktadır (42). Bu tip kişisel kayıtların yer aldığı tarihsel belgeler devlet görevlilerinin görev yaptıkları bölge hakkında doğrudan bilgi vermenin yanında, kendilerinin ait olduğu dünya görüşü hakkında da bilgiler verebilir. Bu açıdan bakıldığında, Trumbull'ın tuttuğu kayıtlar, Osmanlı-Avrupa etkileşiminin doğası hakkında detaylı bilgiler sunması açısından değerli olduğu gibi Trumbull'ın bireysel bakış açısını yansıtmaları bakımından otobiyografik olarak da önemli görülebilir.

Trumbull Evrakı yalnızca Trumbull'ın kendi şahsi deneyimlerinin kayıtlarıyla sınırlı değildir. İstanbul'da yaşayan diğer Avrupalı devlet görevlilerinden aldığı raporlar ve bilgiler; tüccar, hekim, devlet memurları ve çeşitli Osmanlı elitleriyle kurulan bireysel ilişkiler üzerinden elde edilen veriler de Trumbull tarafından raporlanmıştır. Trumbull'ın çalışmaları kendi dönemindeki deneyimleri ile de sınırlı kalmamıştır. William Trumbull zamanının bir bölümünü eski Osmanlı kaynaklarına ulaşmak için harcamış ve bu konuda büyük oranda da başarılı olmuştur. Çeşitli resmi Osmanlı belgeleri üzerine araştırmalar yaparak kayıtları arasına eklemiştir. Araştırmaları sırasında topladığı belgeler sadece resmî evraklarla sınırlı değildir. Kâtip Çelebi'nin *Fezleke-i Tevarih* adlı

Fısıldaşan Şehirler

vakayinamesi de dahil olmak üzere pek çok Osmanlı bilgi kaynağına erişme başarısını göstermiştir. Trumbull, aynı zamanda, saray ve sultanlar hakkında da bilgiler içeren çeşitli risaleleri de evraklarına eklemiştir. İstanbul Felemenk elçisi Levinus Warner tarafından 1656'da yazılmış, IV. Mehmed'in ve kardeşlerinin doğumu anlatan bir metnin sureti veya IV. Mehmed'in hekimi Mascellini'ye ait İtalyanca hazırlanmış olan bir risale örnek olarak verilebilir (104). Trumbull'ın tuttuğu kayıtların ve kurduğu ilişkilerin çeşitliliği, farklı kaynaklardan bilgi edinme gerekliliğini belli bir oranda karşılamaktadır. Bu çeşitlilik, aynı zamanda, sadece gündelik ve diplomatik iletişim çalışmaları için değil, başka temalar üzerinden yapılabilecek erken modern Osmanlı tarihi çalışmaları için mühim bir birincil kaynak olduğunu da göstermektedir.

Yazılı kaynaklar söz konusu olduğunda, Avrupa ve Osmanlı kaynakları arasındaki nicel asimetri kitabın en önemli kısıtlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle matbaanın Avrupa'da yaygınlaşması ile yazılı kaynakların sayısı çoğalmış ve bununla beraber Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne ve toplumuna dair ilgi, Osmanlı toplumu üzerine yayımlanmış kaynakların sayısını artırmıştır. On yedinci yüzyılda Osmanlı coğrafyasında matbaanın olmaması, Osmanlı İstanbulu'nda bilginin daha çok sözlü veya yazma eserler yoluyla dolaşması anlamına gelmektedir. Bu durum, on yedinci yüzyıla ait yazılı kaynaklarda asimetri doğurmuştur.

Yazılı kaynaklar arasındaki nicel asimetriyi dikkate alan Ghobrial, kitabın önemli bir tezini ortaya atmaktadır. Ghobrial, üzerinde çalıştığı örnekler üzerinden Osmanlı İmparatorluğu gibi uzak ve "matbaasız dünyalar"ın bile on yedinci yüzyıl Avrupası'nda şekillenmeye başlayan matbu iletişim sistemine entegre olduğu tezini savunmaktadır (244). Bu anlamda, eser, matbaa ile gelişmeye başlayan yazılı kültüre odaklanmanın yanı sıra sözlü iletişime de odaklanarak sözlü iletişimin ve mektupların bu entegrasyonda etkili olduğunu tezini ileri sürmektedir. Ghobrial'e

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 13,
517-523

Salih BİLGİN

göre, Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu hakkında üretilen mektuplar, günlükler, seyahatnameler ve diğer yazılı eserlerin arkasında sözlü iletişim yatmaktadır. Osmanlı coğrafyasında sözlü olarak üretilen bilgi, dolaşımında olduğu süre içerisinde belirli merhalelerden geçerek Avrupa'daki el yazılı veya basılı metinlerin içinde yer edinmiştir. Dolayısıyla Osmanlı coğrafyasında bulunmuş olan seyyahlar, tüccarlar ve diplomatlar gibi unsurların aktardıkları üzerinden Osmanlı sözlü iletişimine erişmek mümkündür. Pek tabii ki bu tip kaynaklar büyük oranda kişisel bakış açılarını yansıtacağı için başka kaynaklarla yapılacak çapraz okumalar ile desteklenmelidir. Ghobrial, bu çapraz okumayı bahsi geçen niceliksel asimetri sebebiyle çoğunlukla Avrupa kaynakları üzerinden yapmaktadır. Dolayısıyla, kitap, karşılıklı bilgi akışından ziyade İstanbul'dan Avrupa'ya bilginin akışı üzerine kurgulanmış görünmektedir.

Kullanılan kaynakların büyük oranda Avrupa menşeli olması nedeniyle ortaya çıkan bu durumun hilafında örnekler de yok değildir. Örneğin, Londra'dan ve Paris'ten gelen havadis kâğıtlarının Osmanlı coğrafyasında dolaşımında olması (184) aslında bilgi akışında Avrupalıların ve Osmanlıların ortak bir çaba içinde olduklarını ve bilgi akışının karşılıklı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, eserin, etkileşimin karşılıklı olduğunu göstermek maksadıyla Avrupa-merkezli “Meraklı Batı” ve “Durağan Doğu” gibi kalıp yargıların hilafında örnekler sunduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, “matbaasız bir dünya” olarak on yedinci yüzyıl Osmanlı dünyasından günümüze ulaşan basılı kaynaklar Avrupa kaynaklarına göre daha az sayıda kullanılmış olsa da Osmanlı menşeli kaynaklar da zaman içerisinde farklı şekillerde tartışmaya eklenebilir mi sorusunu gündeme getirmektedir. Zaten Ghobrial de en önemli amaçlarından birinin, haber ve iletişim üzerine gelişen tarih yazımına Osmanlı İmparatorluğu'nu da ekleyerek genel bakış açısını genişletmek olduğunu söylemektedir (244). *Fısıldaşan Şehirler* eserinde

Fısıldaşan Şehirler

Avrupa menşeli kaynaklara nispeten Osmanlı merkezli kaynakların kullanımı az gözükmemektedir. Ancak eserin Osmanlı İmparatorluğu'nun iletişim tarih yazımına entegrasyonu meselesini gündeme getirmesi ve konu hakkında çeşitli sorular uyandırması değerlidir.

Sonuç olarak, *Fısıldaşan Şehirler* kitabının, bilginin dolaşımı ve üretilmesi konusunda en dinamik düzlem olan bireysel ilişkiler ağını anlaşılır bir şekilde okuyucuya aktardığını söylemek mümkündür. Bir mikro tarih çalışması örneği olarak zaman zaman oldukça detay içeren konulara değinmektedir. Bu durum, makro çalışmaların yöntem gereği sunmakta zorlandığı birey odaklı insanî ve kültürel ilişkilerin dinamizminin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Söz konusu metnin ustaca oluşturulmuş genel organizasyonu da okunabilirlik ve anlaşılabilirlik seviyesine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, kitabın en değerli katkılarından biri olan nitelik ve nicelik açısından oldukça zengin ve değerli kaynakçasının, benzer konuları çalışmak isteyen tarihçiler ve araştırmacılar için ufuk açıcı olacağı söylenebilir.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 13,
517-523

